

Наталія Циган, Ірина Сапожник
(Чернівці)

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ У СТВОРЕННІ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ

У статті розглядається явище комунікативної невдачі як одне з ключових питань у комунікативній лінгвістиці. Розглядаються типи комунікативних невдач та проводиться аналіз основних причин, які стають каталізатором у створенні інтернет-мемів.

Ключові слова: комунікативна невдача, комунікативний акт, комунікація, інтернет-мем, мовний код, адресант, адресат.

Цыган Н. А., Сапожник И. В. Роль коммуникативных неудач в создании интернет-мемов.

В статье рассматривается явление коммуникативной неудачи как один из ключевых вопросов в коммуникативной лингвистике. Рассматриваются типы коммуникативных неудач и проводится анализ основных причин, которые становятся катализатором в создании интернет-мемов.

Ключевые слова: коммуникативная неудача, коммуникативный акт, коммуникация, интернет-мем, языковой код, адресант, адресат.

Tsyhan N.A., Sapozhnyk I.V. The role of communicative failures in the creation of Internet memes.

The article deals with the notion of communicative failure as one of the key issues in communicative linguistics. The types of communicative failures are examined and the main causes that become a catalyst for the creation of Internet memes are analyzed.

Scientists in communicative linguistics mainly explore the processes that help to create the images of a «perfect speaker» or a «perfect listener», since the factors which contribute to successful communication are certainly one of the most important tasks in this field. However, taking into account all the key factors that may influence a communicative

act when using a language in the process of real communication, there is always a place for linguistic asymmetry. Therefore, it is not surprising that one of the main issues in communicative linguistics is the phenomenon of communicative failure, its causes and consequences.

Having analyzed a certain number of memes according to the generalized classification of F. S. Batsyevych in order to identify the main reasons for the Internet memes formation, we conclude that communicative failure is a very popular phenomenon, which occurs constantly and everywhere, where interaction takes place. All types of communicative failures can serve as a background for Internet memes.

In our future research, we intend to focus on exploring the strategies and tactics of the communicative act based on English-language Internet memes.

Key words: *communicative failure, communicative act, communication, internet meme, language code, sender, addressee.*

Комунікативна лінгвістика як одна зі складових частин науки про мову – мовознавства – виникла відносно недавно. Її активний розвиток припадає на другу половину ХХ століття. Цей сучасний напрямок полягає у вивченні процесів спілкування, де активно використовується не тільки жива природна мова, але також фізичні, фізіологічні, психологічні, соціальні, контекстні, ситуативні та інші складові комунікативного акту [2, с. 7-8]. Вчені з комунікативної лінгвістики приділяють досить багато часу вивченню процесів, які допомагають створити образи «ідеального мовця» та «ідеального слухача», оскільки саме фактори, які сприяють успішному проведенню комунікації – це те, що, безумовно, є одним з найважливіших завдань цього напрямку. Проте, також, при використанні живої природної мови у процесі реального спілкування, обміну інформацією, з урахуванням усіх навколишніх чинників, які можуть впливати на перебіг комунікативного акту, завжди є місце мовній асиметрії. Тому не дивно, що одним з основних питань комунікативної лінгвістики є явище комунікативної невдачі, її причини та наслідки.

Наслідки комунікативних невдач можуть варіюватися залежно від ступеня шкоди, яку вони завдали взаєминам між комунікантами. Спричинення комічного ефекту вважається одним з найгуманніших

наслідків неуспішного комунікативного акту. Саме присутність цієї частки комічності пов'язує явище комунікативної невдачі з іншою нещодавно створеною наукою — меметикою, основним об'єктом дослідження якої є мем. За Д. Денетом мем — «складна ідея, яка самоорганізується в окрему одиницю і розгортається за допомогою зовнішніх проявів, які є вираженням мема» [1]. Тобто, це може бути зображення, відео, записи, лозунги інше, що часто носять у собі гумористичний характер.

Явище комунікативної невдачі досліджувалось багатьма вченими. Дмитренко О. П. приділяв увагу причинам комунікативних невдач у міжнародному дискурсі [5, с. 75-78]. Земська Е. А. зосереджувалась на комунікативно-прагматичному аспекті у вивченні комунікативних невдач [8, с. 30-59]. Кукушкіна О. В. розглядала це явище як порушення мовленнєвих норм — кодову модель комунікацій. Дубцова О. В. досліджувала комунікативну невдачу з точки зору лінгвокогнітивного аспекту на матеріалі американського кінодискурсу [6].

Ми ж досліджуємо типологію комунікативних невдач, що, в свою чергу, стають базисом для створення інтернет-мемів. Саме ця тема була ще недостатньо висвітлена у рамках комунікативної лінгвістики, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Метою цієї статті є критичний огляд літератури за обраною темою, а також встановлення та аналіз основних причин комунікативних невдач, що стають поштовхом для утворення інтернет-мемів. Для реалізації визначеної нами мети передбачається виконання таких завдань:

- визначення, уточнення та порівняння дефініцій комунікативної невдачі;
- типологізації комунікативної невдачі;
- аналіз інтернет-мемів в межах визначеної нами типологізації комунікативних невдач;
- опис основних причин для утворення мемів на базі проведеного аналізу.

У виявленні ознак комунікативних невдач в англomовних інтернет-мемах полягає новизна дослідження. Матеріалом дослідження слугують тексти англomовних інтернет-мемів.

Якість процесу комунікації залежить від низки факторів,

в результаті впливу яких, вона може пройти успішно або ж, навпаки, – не увінчатись успіхом. Оскільки найрізноманітніші види людської діяльності, в нашому випадку процес комунікації, складаються з багатьох рівнів та етапів для їх виконання, а жива природна мова передбачає певну асиметрію в процесі реалізації цих етапів, то явище комунікативної невдачі стає надзвичайної важливою темою для вивчення.

Отже, який зміст носить у собі поняття комунікативної невдачі? Достатня кількість вчених зосереджували свою увагу на цій проблемі, формулюючи свої визначення комунікативної невдачі на базі власних досліджень. Саме це стало причиною варіації назв досліджуваного нами явища. Існують такі синонімічні терміни як «комунікативний збій» [10, с. 76-119], «конфліктна комунікація» [9, с. 72–81], «мовні шуми», «перешкоди» [13], «конфліктний тип мовленнєвої комунікації» [3, с. 361–370]. Бацевич Ф.С. висуває термін «комунікативна девіація» і дає досить широке визначення цього поняття, а саме — «недосягнення адресантом комунікативної мети; відсутність взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування» [2, с. 7-8]. Термін «вербальний конфлікт» пропонує Чайка Л. В., тим самим більш конкретизуючи саму дефініцію – «порушення процесу людського спілкування за допомогою природної мови, за якого один з комунікантів повністю або почасти не розуміє іншого, негативно оцінює його манеру мовленнєвої поведінки, вербальнокогнітивну базу або знаки, використовувані в акті комунікації» [12]. Оперуючи лексемою «комунікативна невдача», яку ми надалі будемо використовувати у своїй роботі, Б.Ю. Городецький, І.Г. Сабурова та І.М. Кобозєва, формують своє визначення, яке звучить як «збій у спілкуванні, при якому певні відрізки мовлення не виконують свого призначення. Інакше кажучи, ті чи інші їх елементи як інструкції по перетворенню оточення не реалізуються» [4, с. 64–78].

Таким чином, відхилення від законів мовленнєвого спілкування, так званих комунікативних кодексів, провокує утворення комунікативних невдач. Цей комунікативний кодекс має складну будову, адже включає як мовні особливості, так і когнітивні процеси, а також психологічні, соціальні та культурні аспекти спілкування. Саме втілення наміру комунікантів у реальному

усному чи письмовому спілкуванні (монолог, діалог, полілог тощо), що нерозривно пов'язане з психологічними особливостями міжособистісних зв'язків, а також підпадає під вплив низки соціальних факторів і обумовлює структуру комунікативного кодексу.

Бацевич Ф. С. говорить про комунікативну грамотність і комунікативний паспорт учасника спілкування, які вважає важливими компонентами комунікації, незнання, недотримання чи порушення яких обумовлює неуспішне закінчення комунікативного акту. Поняття комунікативної грамотності фігурує у працях вченого як «сукупність комунікативних знань, умінь і навичок людини, які дають змогу їй ефективно спілкуватися в усній і писемній формах; знання законів, правил і засобів ефективної усної та писемної комунікацій» [2, с. 271-273]. Виділяється два рівні комунікативної грамотності, де знаходяться відповіді на два важливих питання «Як потрібно, як прийнято спілкуватися?» і «Як краще, як ефективніше спілкуватись?» відповідно:

- теоретичне надбання та практичне втілення знань прийнятих суспільством норм для стандартних усних та письмових комунікацій;
- теоретичне та практична обізнаність щодо набору правил, засобів та стратегій ефективної комунікації для стандартних усних та письмових комунікацій.

Комунікативна грамотність в свою чергу є складником, включеним у комунікативний паспорт учасника спілкування. Іншими складовими є:

- комунікативна поведінка учасників комунікативного акту;
- особливості вживання мовного коду;
- уживання паралінгвістичних, інтонаційних та інших засобів, які є акомпануючими елементами мовного коду;
- залежність від ситуації в рамках якої відбувається спілкування, та її розгортання.

Зрозуміло, що незрозуміння або недостатнє зважання на комунікативний паспорт адресата чи адресанта призводить до порушення процесу нормальної комунікації, що також є однією з причин виникнення комунікативних невдач.

Е. А. Земська та О. Н. Єрмакова у своїй статті «До побудови

комунікативних невдач» розглядають комунікативну невдачу як «нездійснення або неповне здійснення комунікативного наміру мовця, обумовлене різними причинами» [7, с. 33]. Проаналізувавши причини, які унеможливають успішне проведення комунікації, дослідниці наводять приклад трьох типів комунікативних невдач:

- ті, що виникають через складності структури мови;
- ті, що викликані розбіжностями між комунікантами;
- ті, що утворюються завдяки низці прагматичних факторів [7, с. 33].

Н. І. Формановська підтримує попередню думку і також вважає, що причини для виникнення комунікативних невдач можуть мати найрізноманітніших характер: від суто мовних і до екстралінгвістичних. Яскравим прикладом можуть бути порушення часу та місця комунікації, нерівноправність комунікантів у соціальній сфері чи відмінності між різними національними культурами, тобто «розбіжності мовної поведінки вільно володіючих однією мовою представників різних національностей в силу специфіки національно-культурних стереотипів ...» [11, с. 232-234].

Проте зважаючи на усе вищесказане, а також результати досліджень багатьох лінгвістів, можна зробити висновок, що комунікативна невдача — «цілком звичайне явище при реальному людському спілкуванні» [4, с. 64]. Формановська Н. І. стверджує, що комунікативні невдачі трапляються постійно і є природнім процесом, оскільки такі речі як нерозуміння, часткове розуміння, невміння донести свою думку чи невміння почути іншу людину та інше — це постійні супутники звичайних людей у процесі реального, живого спілкування, а не за сценарієм [11, с. 229].

Розглянемо узагальнену типологію комунікативних невдач за Бацевич Ф. С. та проаналізуємо декілька англomовних інтернет-мемів з метою виявлення основних причин для утворення мемів:

1. Комунікативні невдачі з вини адресанта: причиною цього типу комунікативних невдач є невдалий вибір адресантом комунікативних стратегій і тактик. «Адресант може порушити попередні умови комунікації чи розпочати недоречні, несвоєчасні, незбалансовані чи дезорієнтовані комунікативні акти» [2, ст. 216-217]. Намір почати недоречний комунікативний акт взагалі

вважається комунікативним самогубством, що одразу ж деактивує ефективність комунікації. Розглянемо приклад мему (1):

(1) – *I was at the hospital just now.*

- *Why?*

- *My cousin is not able to talk or walk.*

- *Oh my! I'm sorry to hear that.*

- *He was born a few hours ago.*

У прикладі (1) причиною комунікативної невдачі був саме невірний вибір комунікативної стратегії адресантом. Комунікативною метою адресанта є стратегія передачі інформації. Стратегію, яку він обрав, назвемо інформативною задля її втілення адресант використовує тактику інформування – повідомлення місця свого перебування – замість того, щоб доповнити її повідомленням не тільки місця, але й повної причини з метою уникнення формування помилкових висновків адресатом. Інформування було не достатньо детальним.

2. Комунікативні невдачі з вини адресата: причинами у цьому випадку стають небажання чи неготовність адресата брати участь у комунікативному акті, також «підміна пресупозицій адресанта, читання неіснуючих імплікатур чи неправильне визначення іллокутивних сил, помилки в очікуваних чи неочікуваних адресатом комунікативних актах» [2, ст. 221-222]. Прикладом можуть стати різниця у типах темпераменту людей (адресант – сангвінік, адресат – холерик) чи у ідеолесиконах (адресант – ввічлива людина, адресат – нахаба) та інші. Наведено приклад мему (2):

(2) – *Babe, I have to tell you something, I cheated on you once.*

- *Me too.*

- *1 April!*

- *18 July.*

Очевидно з прикладу (2), що адресант мав намір пожартувати, але неправильно трактована адресатом іллокуція призвела до розкриття таємниць, що беззаперечно стануть причиною щонайменше сварки. Початкова мета комунікації не була досягнута, комунікативний акт у цьому плані можна вважати провальним.

3. Комунікативні невдачі зумовлені самим контактом:

причинами комунікативних невдач цього типу є «невмотивована різка зміна комунікативних стратегій, недотриманням постулатів кооперативного, ввічливого спілкування, створення недоречних атмосфери, регістру й тональності спілкування» [2, ст. 225-234]. Якщо порушуються закони референції та задумана пресупозиція, відбувається видозміна та перекручування інформації тощо, то це безумовно стає причиною виникнення комунікативних невдач. Для ілюстрації цього типу комунікативної невдачі розглянемо приклад мему (3):

(3) [*A man is talking with his girlfriend on a mobile phone*]

- *Hey babe, what are you doing?*

- *Nothing, just women stuff.*

- *You crashed the car again?*

Метою адресанта у прикладі (3) є отримати певну інформацію від адресата. Цим самим, отримання інформації – є комунікативною стратегією адресанта у цьому випадку. Щоб втілити в життя вибрану стратегію, він використовує тактику прямого запитання, очікуючи конкретною відповіді. Проте отримана відповідь сприймається ним у завуальованому значенні, а не прямому, що спричиняє модифікацію пресупозиції і зміну комунікативної стратегії з отримання інформації щодо першої теми на пряме спонування до розкриття правди щодо зовсім іншого питання.

4. Комунікативні невдачі зумовлені мовним кодом: «вони виникають через недостатній рівень комунікативної компетенції, а саме недостатнє володіння мовою» [2, ст. 234-235]. Бацевич Ф. С. вважає саме цей тип комунікативних невдач найчисленнішим та найчастотнішим. Для прикладу розглянемо інтернет-мем (4):

(4) [*Just a usual announcement in the underground*]

- *We plan to cut all homeless people in half by 2025.*

[*Joker with a smirk*]

- *Very poor choice of words.*

Мета повідомлення, яка полягала у інформуванні громадян про позитивні зміни, такі як програма допомоги безхатькам, що до 2025 року мала б допомогти людям без визначеного місця проживання знайти притулок, була спотворена неграмотним вибором структури речення та лексичних одиниць. Саме тому, перше, що виникає в уяві адресатів — це сцени насилля.

Проаналізувавши інтернет-меми на базі типології комунікативних невдач, можна зробити висновок, що комунікативна невдача є досить популярним явищем, яке зустрічається постійно і усюди, де присутня певна інтеракція. Комунікативні невдачі усіх вище перелічених типів можуть слугувати тлом для виникнення інтернет-мемів.

Перспективним вважаємо дослідження стратегій і тактик ведення комунікативного акту на матеріалі англомовних мемів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dennett D. The Evolution of Culture / D. Dennett. : веб-сайт. URL: http://www.edge.org/3rd_culture/dennett/dennett_p1.html
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Винокур Т. Г. Речевой портрет современного человека. Человек в системе наук. Москва : Наука, 1989. С. 361–370.
4. Городецкий Б. Ю., Кобозева И. М., Сабурова И. Г. К типологии коммуникативных неудач. Диалоговое взаимодействие и представление знаний. Новосибирск : Наука, 1985. С. 64–78.
5. Дмитренко О.П. Причини невдач у міжкультурній комунікації. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЕУ, 2016. С. 75-78
6. Дубцова О. В. Лінгвокогнітивна природа комунікативних невдач (на матеріалі американського кінодискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : 10.02.04 / Харків, 2014. 21 с.
7. Срмакова О. П. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога). Коммуникативно-прагматический аспект. Москва : Наука, 1993. С. 90–157.
8. Земская Е. А. К построению типологии коммуникативных неудач. Коммуникативно-прагматический аспект. Москва : Наука, 1993. 256 с.
9. Кандінський Б. С. Текст як одиниця конфліктної комунікації. Комунікативні одиниці мови : зб. наук. тр. Москва, 1985. Вип. 252. С. 72–81.

10. Падучева Е. В. Тема языковой коммуникации в сказках Льюиса Кэрролла. Семиотика и информатика. Москва : ВИНТИ, 1982. Вып. 18. С. 76–119.
11. *Формановская* Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения: учеб. пособ. Москва : Ин-т рус. яз. им. А.С.Пушкина, 1998. 291 с.
12. Чайка Л. В. Вербальный конфликт: результаты та перспективи досліджень. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. 2012. № 37. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9934/24-Chaika.pdf?sequence=1> (дата звернення 02.03.2020).
13. Шанский Н. М. Художественный текст под лингвистическим микроскопом. Москва : Просвещение, 1986. 160 с.

SPYSOK LITERATURY

1. Dennett D. The Evolution of Culture / D. Dennett. : veb-sait. URL: http://www.edge.org/3rd_culture/dennett/dennett_p1.html
2. Batsyevych F. S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiiia», 2004. 344 s.
3. Vynokur T. H. Rechevoi portret sovremennoho cheloveka. Chelovek v systeme nauk. Moskva : Nauka, 1989. S. 361–370.
4. Horodetskyi B. Yu., Kobozeva Y. M., Saburova Y. H. K typolohyy kommunykativnykh neudach. Dyalohovoe vzaymodeistvie y predstavlenye znanyi. Novosybyrsk : Nauka, 1985. S. 64–78.
5. Dmytrenko O.P. Prychyny nevdach u mizhkulturnii komunikatsii. Stratehii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnoho VNZ : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv : KNEU, 2016. S. 75-78
6. Dubtsova O. V. Linhvokohnityvna pryroda komunikatyvnykh nevdach (na materialy amerykanskoho kinodyskursu) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra s.-h. nauk : 10.02.04 / Kharkiv, 2014. 21 s.
7. Yermakova O. P. K postroenyiu typolohyy kommunykativnykh neudach (na materyale estestvennoho russkoho dyaloha). Kommunikatyvno-prahmatycheskyi aspekt. Moskva : Nauka, 1993. S. 90–157.
8. Zemskaia E. A. K postroenyiu typolohyy kommunykativnykh

- neudach. Kommunikatyvno-prahmatycheskyi aspekt. Moskva : Nauka, 1993. 256 s.
9. Kandynskiy B. S. Tekst yak odynytsia konfliktnoi komunikatsii. Kommunikatyvni odynytsi movy : zb. nauk. tr. Moskva, 1985. Vyp. 252. S. 72–81.
 10. Paducheva E. V. Tema yazykovoi kommunykatsyy v skazkakh Liuysa K rrolla. Semyotyka y ynformatyka. Moskva : VYNYTY, 1982. Выр. 18. S. 76–119.
 11. Formanovskaia N. Y. Kommunikatyvno-prahmatycheskye aspekty edynyts obshcheniya: ucheb. posob. Moskva : Yn-t rus. yaz. ym. A.S.Pushkina, 1998. 291 s.
 12. Chaika L. V. Verbalnyi konflikt: rezultaty ta perspektyvy doslidzhen. Lnhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy. 2012. № 37. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9934/24-Chaika.pdf?sequence=1> (data zvernennia 02.03.2020).
 13. Shanskyi N. M. Khudozhestvennyi tekst pod lnhvystycheskym mikroskopom. Moskva : Prosveshchenye, 1986. 160 s.